

KADRIORG: GIIDIEKSAMI KÜSIMUSED

A. Kadriorg 1710 – 2010

1. Mis oli Kadrioru kohal enne, kui Peeter I ostis endale majakese “metsatukas Revali” lähistel? Milline oli maastiku eripära?

- ⌚ Tallinna jõukate linnakodanike suvemõisad, juurvilja- ja puuvilja aiad, heinamaad.
- ⌚ Raehärja Fonne järgi kutsuti kohta varem Fonnenthaliks ehk Fonneoruks. Pärast seda, kui Vene tsaar Peeter I oli ostnud endale 5 suvemõisa, lasknud ühe mõisamaja (Drentelni) kohandada enda elamuks (Peeter I majamuuseum) ja rajada lossiansambli, hakati kohta hiljem keisrinna Katariina järgi kutsuma Kadrioruks. Koha nime püsiv osa – org – tuleb sellest, see asub Lasnamäe paekalda all.
- ⌚ Maastikku iseloomustas: astanguline laskumine mere poole ning jää-ajast jäänud kivikülv.

2. Mis aastatel ja kelle projekti järgi rajati Kadrioru loss ja park?

- ⌚ Lossiansambli sünnikuupäevaks peetakse 22. juulit 1718.
- ⌚ Lossiansambli kavandas Peeter I teenistusse kutsutud itaalia arhitekt Niccolo (Nicola) Michetti [Niko:lo Miketti]. Michettit abistas ja tööd lõpetas tema abiline vene arhitekt Mihhail Zemtsov, 1729. aastal.

3. Millistest osadest Kadrioru lossiansambel koosnes ning mis asub neis hoonetes tänapäeval?

- ⌚ Lossi peamaja (Kadrioru kunstimuuseum) + tiibhooned (kunstimuuseumi kontoriruumid), ehitatud 1718–1727.
- ⌚ Lossi köök (Mikkeli muuseum) ehitatud 1780ndatel, mansardkorrus 1828
- ⌚ Jääkelder (Presidendi kantseleile kuuluv hoone Mikkeli muuseumi kõrval) ehitatud 1780ndatel, II korrus 1920ndatel (kunstnik Johannes Greenbergi ateljeeks)
- ⌚ Vana vahimaja, ehitatud 1770ndatel / 19. sajandil külalistemaja (Kohvik Luigetiigi juures)
- ⌚ Lustla, ehitatud 1721–1727 (Kadrioru turismiinfopunkt, kohviku vastas)
- ⌚ Uus vahimaja, ehitatud 1828 (Kadrioru pargimuuseum, Lossi värava vastas)
- ⌚ Ülemine aed: Lilleaed (Kadrioru kunstimuuseumi taga, külastajatele avatud + kunagise Miraaži aed (Presidendi kantselei Roosiaed, külastajatele suletud)
- ⌚ Peeter I vana palee, 17. sajandi maja ehitatud ümber pärast 1714. aastat (Peeter I majamuuseum)
- ⌚ Kastellaani maja, ehitatud 1835–1836 (Ed. Vilde korter muuseum ja Kastellaani maja galerii)
- ⌚ Alumine aed ja tiik (praegu Luigetiik)

4. Mida tähendas algselt lossi Alumine ja Ülemine aed, millises stiilis need ja neist väljapoole jäävad alad olid 18. ja 19. sajandil kujundatud?

- ⌚ Alumine aed – lossi esine aed, ulatus peaaegu Poska tänavani.
- ⌚ Ülemine aed: lossi tagune Lilleaed + astme jagu kõrgem Miraaži tiigiga aed, ulatus peaaegu Peeter I majakeseni.
- ⌚ 18. sajandil: Alumine ja Ülemine aed regulaarpark (Kadriorus segatud prantsuse ja hollandi barokk aia kujunduspõhimõtted), sirgete alleedega korrastatud looduspargi keskel. Regulaarpark kui lossi vaibamuustriline laiendus“, barokk-lossist lahutamatu. Koostis elemendid: sümmeetriliselt paigutatud lilleparterid, kaetud teed, pürskkaevud jms.
- ⌚ 19. sajandil kujundati Alumine ja Ülemine aed ümber inglise stiilis pargiks, kujundati maalilisi, erivärvilisi ja kõrguselisi puude- ja põõsastegruppe, lisati looklevad rajad, sirged alleed – vaatesihid jäid alles.

5. Millised Vene valitsejad on Kadriorgu külasthanud?

⌚ Alates Peeter I peaaegu kõik, v. a. Peeter II, keisrinna Anna ja keiser Paul. (Peeter III käis troonipärijana koos keisrinna Jelizavetaga). Seega on Kadrioru lossi külasthanud Katariina I, Jelizaveta, Katariina II, Aleksander I, Nikolai I, Aleksander II, Aleksander III, Nikolai II.

6. Kirjelda Kadrioru 19. sajandi kuurort-elu.

⌚ Keisriperekonna ja Peterburi kõrgseltskonna saabumine (vene valmikirjanik Ivan Krõlov, Sergei Puškin (luuletaja Aleksandr Puškini isa), luuletaja ja Vene troonipärija kasvataja Vassili Žukovski jmt.

⌚ 1888. aastal hakkas südalinna ja Kadrioru vahel sõitma hobustramm.

⌚ Supelmajad, kümblsruavi. Esimene terviseasutus – Witte kümblsruaviasutus (1813. aastal).

⌚ Promeneerimine

⌚ söögikohad ja kontserdid, näiteks „Supelsalongis”, restoranis “Arkadia” (hilisem “Kontsertaed”) Luigetiigi ääres (Kreutzwaldi monumendi kohal).

⌚ tenniseväljak ja velodroom

⌚ hotellid ja suvilad.

⌚ 1888. aastal toimus siin kolmas üld-, Tallinna esimene eesti laulupidu (mälestuskivi Koidula tänaval). Ka järgnevad laulupeod toimusid siin, kuni Pirita tee äärde ehitatud uue laululava valmimiseni

⌚ Mida aeg edasi, seda enam kasvas Kadriorg kesklinnaga kokku. Samas vähenes keisriperekonna, Peterburi ja Tallinna peenema seltskonna huvi Kadrioru kui suvituskoha vastu. Kiiresti suureks kasvanud kubermangulinn Tallinn ei pakkunud enam seda rahu, mida võis leida Haapsalust, Pärnust või Kuressaarest.

7. Mis toimus Kadriorus pärast keisrivõimu kukutamist Venemaal ja Eesti Vabariigi väljakuulutamist? Mis iseloomustab 1920. aastate Kadriorgu kõige paremini?

⌚ Kadrioru loss anti Tallinna Eesti muuseumi ühingu (tulevase Eesti Kunstimuuseumi) käsutusse, lossi merepoolne tiibhoone Peterburist kodumaale pöördunud skulptor August Weizenbergi käsutusse.

⌚ Kadriorgu tekkis omalaadne eesti kunstnike koloonia: August Weizenberg, Jaan Koort, Karl Burman Vanem, August Jansen, Johannes Greenberg jmt. korterid-ateljeed.

⌚ 1923. peeti Kadriorus Eesti vabariigi 5 aastapäevale pühendatud suurejooneline üldlaulupidu.

⌚ Rajati Kadrioru staadion.

8. Millal ja miks anti Kadrioru peatänavale August Weizenbergi nimi? Milliste kultuuritegelaste järgi nimetatud tänavaid Kadriorus veel leidub?

⌚ Weizenbergi nime sai lossi juurde viiv tänav 1927. aastal põhjusel, et esimene eesti rahvusest skulptor elas ja suri lossi merepoolses tiibhoones, et tema skulptuurid moodustasid tol ajal enamuse kunstimuuseumi skulptuuridest. Kunstniku matustest Kadriorus oli kujunenud üldrahvalik leinatalitus.

⌚ 1927. aastal anti omamoodi kultuurikeskuseks kujunenud Kadrioru tänavatele uued, eesti tuntumate kultuuri- ja poliitikategelaste järgi uued nimed.

- L. Koidula (endine Instituudi) tänav
- A. Weizenberg (endine Salongi) tänav
- J. Poska (endine Liiva) tänav
- J. Kunderi tänav
- J. Wiedemanni tänav jmt.

9. Mis ajendas Eesti kunstimuuseumi lossist väljaviimist ning lossi ümberkujundamist riigipea residentsiks?

- ⌚ Eesti Vabariigi valitsus vajab esindusruume
- ⌚ Lossi riigivanema (1934. aastast presidendi) residentsiks muutmise langes kokku Rootsi kuningas Gustav V 1929. aasta visiidiga. Kuningat võeti lossis vastu. Riigivanemaks oli toona August Rei.
- ⌚ Lossi tagusesse aeda (algsesse ja praegusesse Lilleaeda) istutas kuningas tamme. Puu all mälestuskivi kuninga monogrammiga (nõukogude ajal maa sisse peidetud, leiti 1999–2000. aastal Lilleaia renoveerimise käigus)

10. Millised olulised muudatused toimusid Kadriorus 1930. aastatel? (Mil viisil ehitati ümber loss? Kelle projekti järgi rajati Presidendi Kantselei? Kuidas anti pargile rahvuslik-rahvalik iseloom?)

- ⌚ Konstantin Pätsi ajal, aastatel 1933–1934 toimus lossi põhjalik renoveerimine ja Aleksander Vladovski projekti järgi laiendamine:
 - Lossi tagafassaadi muutes ehitati juurde banketisaal, selle ühte otsa presidendi söögisaal ja teise otsa talveaed (kasutatud ka orkestri-ruumina); Sellega lõhuti ära lossi peasaalile 1820. aastate algul juurde ehitatud veranda.
 - Vana veranda vundamenti sisustati (poolümar) garderoob
 - Banketisaali ja selle trepi alla rajati pommivarjend
 - lossi maapoolse tiiva kolmas korrus muudeti presidendi korteriks: raamatukogu (intarsiatehnikas seinapaneelidega) + elutuba + magamistuba + vannituba + külalistetuba.
 - teise korruse merepoolsesse otsa (algsesse Peeter I kabinetti ja garderoobi) kujundati eesti rahvuslikus stiilis toad. Kavandite autor Olev Siinmaa (tuntud eelkõige kui Pärnu Rannahoone ja funktsionalistlike villade arhitekt)
- ⌚ 1938. aastal valmis Presidendi Kantselei hoone, arhitekt Alar Kotli. Kantseleihoones oli presidendi töökabinet ja ametialaste vastuvõtude ruumid (Riiginõukogu saal jms), käsundusohvitseri ja autojuhi korterid. Kantseleihoone seoti presidendilossiga uusbarokse väliskujunduse (lossi barokk-stiilist laenatud seinapiilarid, ehisviil jms) ja Roosiaia kaudu (endine Miraažitiigi ala)
- ⌚ Mäekalda tänavale ehitati Presidendi julgeoleku eest vastutavate sõjaväelaste kasarmu (lammutati Kumu ehitamiseks) ning ohvitseride kortermaja (säilinud, Katariina trepi alguses)
- ⌚ Rajati rahvapark: Kontsertväljak ja –paviljon (arhitekt Alar Kotli), Laste- ja noortepark (pargipaviljonis praegu Tallinna Linnamuuseumi Miia-Milla-Manda lastemuuseum), Luigetiigi äärde rahvuslikke vöökirjade järgi kujundatud lillepeenrad, paigaldati päikesekell. Mulda pargi uuendamiseks toodi pargi merepoolsest servast, kuhu kujundati Kirdetiik.
- ⌚ Rajati Kadrioru staadion, kus toimusid Eesti mängud (suur võimlemispidu), Kalevipoja mängud jmt spordiüritused.

11. Kuidas kasutati Kadrioru lossi, kantseleid ja teisi lossiansamblisse kuuluvaid hooneid nõukogude ajal?

- ⌚ Pärast Eesti okupeerimist asus endisesse Presidendi Kantseleisse Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium.
- ⌚ Loss anti Eesti NSV Riikliku Kunstimuuseumi kasutusse (aeg-ajalt toimusid muuseumis Ülemnõukogu korraldatud peod)
- ⌚ Lossi endises köögimajas, vahimajades ja lustlas, samuti jääkeldri peal asunud (kunstnik Johannes Greenbergi) ateljees olid korterid (pärast Tallinna pommitamist 1944. aastal oli elamispinda linnas väga vähe).

12. Milliseks kujunes Kadriorg nõukogude võimu ajal, millised muuseumid rajati, millised skulptuurid püstitati?

- ⌚ 1946. aastal avati endises Kastellaani majas Ed. Vilde korter-muuseum. Ekspositsioonis vaikuti maha Vilde diplomaatiline tegevus Eesti Vabariigi nimel, rõhutati nn. kriitilist realismi kirjaniku loomingus.
- ⌚ 1978. aastal avati A. H. Tammsaare kortermuuseum
- ⌚ Kadriorgu jäi (juba 1930. aastate lõpul rajatud) loomaaed, staadion, populaarne Musta luige kohvik.
- ⌚ Pargi vaime aura, mis oli 1920. – 1930. aastatel loodud, säilis tänu kunstimuuseumile, parki jäänud vanadele ja parki püstitatud uutele skulptuuridele:
 - A. Adamsoni “Russalka”
 - Fr. R. Kreuzvaldi monument
 - A. Adamsoni monument
 - Jaan Koorti monument
 - Juhan Smuuli monument
- ⌚ Lossi lustla ja vana vahimaja korrastati Eesti Kunstimuuseumi restauraatorite tööruumideks.

13. Kuidas on Kadriorg arenenud Eesti taasiseseisvuse ajal, mis on saanud lossist ja selle abihoonetest? Millised kultuuriasutused on juurde tulnud?

- ⌚ 1991. aastal sai presidendi kantselei tagasi oma funktsiooni. Uus – kantseleist sai nüüd ka presidendi residents.
- ⌚ 1991. aastal alustati Kadrioru lossi renoveerimist Eesti Kunstimuuseumi väliskunsti muuseumiks. Avamine lossisünnipäeval – 22. juulil 2000. Selleks ajaks taastati ka barokne Lilleaed
- ⌚ 1997 avati erakollektsionäär Johannes Mikkeli Eesti Kunstimuuseumile kingitud kogu põhjal lossi endises köögimajas Mikkeli muuseum.
- ⌚ 2006 avati Kumu kunstimuuseum
- ⌚ Lossi vahimajast sai Kadrioru pargi muuseum, külalistemajast Kadrioru kohvik, lustlast infopunkt
- ⌚ Jätkub pargi renoveerimine: lossi esise Alumise aia korrastamine

14. Mida võib Kadrioru lossis vaadata tänapäeval?

- ⌚ Lossi imeilusat barokksaali, 1930. aastatel ehitatud uusbarokset banketisaali, eesti rahvuslikus stiilis tuba ja Tallinna ajalooliste vaadetega Intarsiatuba.
- ⌚ Kadrioru kunstimuuseumi (Eesti Kunstimuuseumi filiaal) maali-, skulptuuri-, graafika ja tarbekunsti püsinäitusi. Kõige enam Madalamaade 17 ja Vene 18.-19. sajandi kunsti ning hõbedakambrit.
- ⌚ Lääne-Euroopa ja Vene vanema kunsti ajutusi näitusi, s.h. välisnäitusi (vahetuvad kaks korda aastas).

15. Missugused on Kadrioru tähtsamad looduslikud vaatamisväärsused?

- ⌚ Jääajast jäänud kiviülv ja rändrahnud. Suurim nn Noortepargi rahn
- ⌚ Erinevad puuliigid: vana tammik (asub Lilleaiast läänes, puude vanus ligi 400 aastat), 18. sajandist alates kasvanud Kadriorus hobukastanid (sissetoodud Hollandist), 19.-20. sajandil lisandusid valge mänd, kuldkask, kanada ehk suhkruvaher jmt.

Kirjandus:

⌚ **Kadriorg : loss ja tema lugu** = Kadriorg : palace and its story = Кадриорг : дворец и его история / [koostaja ja teksti autor Aleksandra Murre ; inglise keelde tõlkinud Kadi Heinloo ; toimetaja Richard Adang ; kujundaja Tiit Jürna ; fotod: Stanislav Stepaško, Arne Maasik]

⌚ **Kadriorg : loss ja park** : [kogumik] / [koostanud Heiki Tamm] Tallinn : Valgus, 1988

⌚ **Tiina Tammet, Eesti pargi- ja aiaarhitektuur 1920.-30. aastatel.** - Tallinn : Eesti Kunstiakadeemia, 2003 (Tallinn : Tallinna Raamatutrükikoda)

⌚ <http://www.ekm.ee/kadriorg> (muuseumist);

⌚ <http://www.kadriorg.ee/residentsid/>

⌚ **Eesti pargid. 1** / [üldkoostajad ja eessõna: Olev Abner ... jt. ; ajalooline ülevaade: Ants Hein ; toimetaja Elo Lutsepp ; kujundaja Jüri Kaarma]; või

⌚ **Vene valitsejad** : valitsejaportreed Eesti kunstikogudest : näitus Kadrioru kunstimuuseumis, 20. oktoober 2006-27. mai 2007 : [kataloog] = Портреты Русских правителей из художественных собраний Эстонии : выставка в Кадриоргском художественном музее 20 октября 2006-27 мая 2007 = Portraits of Russian tsars from Estonian art collections : exhibition in the Kadrioru Art Museum 20. October 2006-27 May 2007 / koostajad Mai Levin, Aleksandra Murre ; [kujundaja Peeter Laurits] Tallinn : Kadrioru kunstimuuseum, 2006

⌚ **Rahvusstaadioni lugu** [Videosalvestis] : [Kadrioru staadion 80] / autor Vahur Kersna ; režissöör Andres Lepasar ; kaamera: Ivar Murel, Märt Viisileht ; heli: Toomas Vimb ; produtsent Jaak Tammearu

⌚ **Kadrioru lood** : lapsed, kunstnikud ja keisrid / [kirjutanud Tiina-Mall ja Juhan Kreem ; toimetaja Heidit Kaio ; kujundanud Ande ja Tõnu Kaalep ; fotod: Ande Kaalep ... jt. ; voolinud Isabel Aaso-Zahradnikova].

[Tallinn] : Eesti Ekspressi Kirjastus, 2008 ([Tallinn : Printon])

⌚ **Kadriorg : a park full of art.** Tallinn : Tallinna Turismiinfokeskus, 2003 ([Tallinn : Aktaprint])

⌚ **Kadriorg : ein Park für die Kunst.** Tallinn : Tallinna Turismiinfokeskus, c2004 ([Tallinn : ETPV Trükikoda]). Sama ka eesti- ja soome keeles.

B. Arhitektuurimõisted Kadrioru lossi ja pargi kohta.

⌚ **Arhitektuur**

⌚ **Fassaad** – hoone esinduslik väliskülg, paistab tihti silma ornamentaalse kujundusega ja arhitektuurse liigendusega. Kirikutel enamasti mitu, peafassaadiks reeglina läänefassaad.

⌚ **(Kesk)risaliit** – hoone fassaadil selle täiskõrguses eenduv ehitusosa. Harilikult rõhutab fassaadi keskpardiid, võib aga sümmeetrilises ülesehituses liigendada ka fassaadi külgi ja nurki. Eristatakse kesk-, külg- ja nurkrisaliiti. Näide: Keskrisaliit on Kadrioru lossi fassaadil.

⌚ **Balustraad ja pseudobalustraad** – piire, rinnatis, mis moodustub ritta ja ühisele soklile asetatud madalatest balustritest (sageli vaasikujulistest postikestest, tulpadest) ning on kaetud käsipuuga. Esineb sageli barokk-, renessanss- ja klassitsistlikus arhitektuuris rõdude- ja katuseserva piiretena. Erinevalt balustraadist koosneb pseudobalustraad poolitatud balustritest ning on tagant suletud. Oma olemuselt on pseudobalustraad hoone illusoorne ehismotiiv. Näide: Balustraad on Kadrioru lossi katuse servas, rõdudel ja Lilleaia poolisel terrasil. Pseudobalustraad esineb Kadrioru lossipeakorruse (teise korruse) akende all.

⌚ **Voluut(viil)** – algsest taimornamendist kujunenud spiraalselt rullis otstega paelakujuline ehismotiiv, esineb kapiteelidel, viiludel, konsoolidel. Euroopas kasutusel alates renessansist ehitiste sokli- ja viilukaunistusena. Näide: Kadrioru lossi keskrisaliiti katab voluutviil, samuti esineb voluutviil paljudel barokkaegsetel altariseintel, näiteks Vigala kirikus.

⌚ **Pilaster** – seinapinda liigendav ja toetav, minimaalselt eenduv lame post, mida kaunistab baas (alus) ja kapiteel (dekoratiivne ülaosa).

⌚ **Kolossaalpilastrid** – läbi kahe korruse ulatuv, seinä pinda toetav ja dekoratiivselt liigendav pilaster. Näide: Kadrioru lossi fassaadil.

⌚ **Tiibhooned** – peahoone külgehitised. Prantsuse barokkarhitektuuris peahoone külge ehitatud, itaalia barokkarhitektuuris eraldi, peahoonega trepistiku kaudu ühendatud, reeglina sümmeetriliselt paiknevad ehitised. Näide: Kadrioru lossil itaaliaalikud tiibhooned.

⌚ **Maskaroon** – suur groteskne mask, mida kasutatakse nii arhitektuuris kui ka tarbekunstis dekoratiivse elemendina, barokkarhitektuuris ehituselemendina. Näide: Kadrioru lossi peauste ning peahoone ja tiibhoonete vahelise trepistiku seinal, samuti taastatud barokse Lilleaia arhitektoonilisel tagaseinal (kasutatud purskkaevudena).

⌚ **Mansardkorrus** -ehk **mansard** – majakorrus, mida ümbritseb murdpinnaline mansardkatus, harilikult kasutusel eluruumidena. Mansardkatus – murtud külgedega katus; nimetus tuleneb prantsuse arhitekti Jules Hardouin-Mansard'i (1646–1708) nimest, kes sellist katust laiemalt rakendama hakkas. Näide: Kadrioru lossi köögimaja, Mikkel'i muuseumi II korrus.

⌚ **Aiakunst**

⌚ **Prantsuse stiilis park** – tekkis 17. sajandil lähtudes itaalia eeskujudest. Prantsuse park on kuningavõimu sümbol (Versailles'). Lossiarhitektuur määrab pargiarhitektuuri, lossi kesktelje pikendus on pargi peateljeks. Puuderead, skulptuurid, kanalid, purskkaevud ja alleed on seostatud lossihoonega. Tasane pargiosa (parter) lossi vahetus läheduses on rikkalikult kaunistatud boskettidega (pügatud hekid), broderiide (lilled ja kiviklibu, mis mõjuvad vaibana), skulptuuride ja purskkaevudega. Kaugemal lisanduvad pargiehitised. Parki iseloomustab sümmeetria ja range geomeetrisus. Näide: Kadrioru lossi taastatud Lilleaed.

⌚ **Inglise stiilis park** ehk maastikupark tekkis 18. sajandi alguses Inglismaal arvatavasti hiina eeskujude ja prantsuse ning Madalmaade maastikumaali mõjul. Vastandub rangelt geomeetrisele prantsuse barokkpargile. Näiliselt juhuslikult paigutatud muruplatside, tiikide, looklevate ojakeste ja puudesaludega püütakse saavutada looduslikku üldmuljet. Tehisvaremed, eraklad, talumajad, hiina ja jaapanipärased paviljonid loovad romantilise ja sentimentaalse meeleolu.

⌚ **Parterid** – sümmeetrilised seksioonid lillede, muru ja kiviklibuga, Kadrioru Lilleaias ääristatud pügatud pukspuuhekiaga.

⌚ **Kaetud teed** – sõrestiku ja neile toetuvate viinapuude, humala vms. kaetud varjulised teed. Näide: Kadrioru lossi Lilleaed.

⌚ **Kirjandus:**

⌚ http://www.kunstikeskus.ee/keskus/keskus_kunst_haridus.htm

⌚ **Kunstileksikon**. Eesti Klassikakirjastus. Tallinn 2001.

⌚ **Kunstileksikon**. Kirjastus Kunst, Tallinn 2000.

⌚ **Eesti Kunstiajalugu kahes köites**. 1 osa I köide. [raamatu taga asuv Sõnastik]

⌚ R. Paris, Eevi End. Kunsti leksikon. Stockholm, 1986 [kunstimõistete seletus ühes inglise, saksa, prantsuse ja rootsikeelsete vastetega]